

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2023. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.14>

УДК: 331.5

В. В. Байдала,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів та природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1532-2913>
А. П. Солон,
аспірант,
Національний університет біоресурсів та природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7656-8829>

ЗАЙНЯТІСТЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ТА НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ

V. Baidala,
Doctor of Economics, Professor of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental sciences of Ukraine
A. Solop,
Postgraduate student of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental sciences of Ukraine

EMPLOYMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE: ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT DIRECTIONS

Метою статті є проведення аналізу рівня зайнятості населення в аграрному секторі економіки України, а також виокремлення напрямів розвитку агросектору, які сприятимуть підвищенню загального рівня зайнятості. Для досягнення поставленої мети у роботі досліджено сучасний стан вітчизняного агросектору; рівень зайнятості населення України загалом та в аграрному секторі зокрема; виокремлено фактори впливу на зайнятість населення на підприємствах аграрного спрямування. Також в статті проведено аналіз особливостей зайнятості населення в сільському, лісовому та рибному господарствах в розрізі регіонів України та за типом місцевості. Розглянуто стан неформальної зайнятості. Досліджено специфіку існуючих міграційних процесів населення у сільському господарстві та запропоновано способи боротьби з відтоком трудових ресурсів. Виокремлено трудомісткі галузі аграрного сектору, що мають потенціал створення готової продукції з високою доданою вартістю. Описано збитки та втрати завдані сільському господарству України від війни з росією протягом 2022 року, зокрема вплив на зайнятість населення в аграрному секторі.

Підтверджено високу значущість аграрного сектору економіки України для функціонування та розвитку держави в повоєнний період. Досліджено напрями розвитку аграрного сектору, що дозволять покращити макроекономічну ситуацію країни та в подальшому залучити інвестиції.

The purpose of the article is to analyze the employment level of the population in the agrarian sector of the economy of Ukraine, as well as to highlight the areas of development of the agricultural sector that will contribute to increasing the overall level of employment. In order to achieve the set goal, the present state of the domestic agricultural sector was investigated in the work; the level of employment of the population of Ukraine in general and in the agricultural sector in particular; the factors of influence on the employment of the population at enterprises of agrarian direction are singled out. The article also analyzes the characteristics of employment of the population in agriculture, forestry, and fisheries by region of Ukraine and by type of terrain. The state of informal employment is considered. The specifics of existing population migration processes in agriculture were studied and methods of combating the outflow of labor resources were proposed. Labor-intensive branches of the agricultural sector that

have the potential to create finished products with high added value are singled out. In particular, such fields of crop production as melon growing and fruit growing, cultivation of niche crops, the field of animal husbandry and "green" biotechnologies. The current state and dynamics of development of labor-intensive industries are analyzed. The need for the development of the processing industry and the production of ready-made quality agricultural products in order to strengthen the country's economy and improve the well-being of the population is described. The damages and losses caused to the agriculture of Ukraine from the war with Russia during 2022 are described, in particular the impact on the employment of the population in the agricultural sector.

The high significance of the agricultural sector of the economy of Ukraine for the functioning and development of the state in the post-war period has been confirmed. The directions of development of the agricultural sector, which will allow to improve the macroeconomic situation of the country and attract investments in the future, have been studied.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, трудові ресурси, зайняте населення, безробітне населення, неформально зайняте населення, міграція населення

Keywords: agricultural sector of the economy, labor resources, employed population, unemployed population, informally employed population, population migration

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю національної економіки України, яка виступає потужним важелем подальшого економічного розвитку нашої держави. Важлива роль агросектору підтверджується формуванням істотної частки ВВП країни та річного загального експорту продукції, значною чисельністю населення зайнятого у сфері сільського господарства. Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, а також є постачальником продовольства на світовий ринок. 2021 року, останнього перед вторгненням Російської Федерації, Україна посіла

п'яте місце в рейтингу світових експортерів пшениці, експортувавши 20,07 млн тонн. Соняшникової олії Україна у 2021 році експортувала 5,13 млн тонн зберігаючи лідерську позицію на світовому рівні з виробництва та експорту [3; 6]. Зокрема, експорт пшениці та олійно-жирової продукції має значний вплив на формування позитивного сальдо торгівлі продукцією сільського господарства. Водночас підвищення конкуренції на світовому ринку продукції аграрного виробництва посилює роль аграрного сектору та вимагає підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва. Ключовими імпортерами українського зерна, збільшуючи обсяги закупівель протягом останніх років довоєнного періоду, є Китай, Єгипет та Туреччина. Зокрема, у 2021 року основними країнами-імпортерами стали Індонезія, Іспанія, Нідерланди, Іран, Пакистан та Лівія [3]. Світовими лідерами за обсягом вирощування пшениці є Китай та Індія, але дані країни не є лідерами серед країн-експортерів, адже вони є країнами-мільярдниками населення. З урахуванням динаміки росту кількості населення у світі (наприкінці 2022 року зафіксована кількість населення Землі 8 мільярдів, останній мільярд населення сформувався всього за період 11 років) зростатимуть і обсяги споживання відповідно. [18] Як зазначається у прогнозі Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) на 2022-2031 роки, глобальний попит на пшеницю може зрости на 11% протягом наступного десятиліття [21].

Починаючи із лютого 2022 року, внаслідок повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації всі сфери народного господарства України, в тому числі аграрний сектор, перебувають у дуже складному стані. Заблокування морських портів спричинило критичне зниження обсягу експорту. Також відбулося вимушене скорочення площі посівів: загальна посівна площа ярих культур знизилася на 26% проти показників 2021 року, площа посівів соняшнику скоротилася на 29% [5]. Крім того, унаслідок військових дій в Україні зріс рівень безробіття та активізувались міграційні процеси. Оскільки аграрний сектор є однією із

стратегічних галузей економіки України саме на нього покладаються пріоритети щодо відновлення в повоєнний період.

Однією з основних цілей макроекономічної політики держави є досягнення високого рівня зайнятості, адже кожне додатково створене робоче місце передбачає збільшення кількості суспільного продукту та підвищення рівня задоволення матеріальних потреб населення.

Розвиток аграрної сфери сприяє підвищенню рівня зайнятості, формуванню та використанню людського капіталу, створенню нових робочих місць, підвищенню рівня життя населення, зайнятого в аграрній сфері.

Зміни на ринку праці аграрного сектору, що відбуваються під впливом демографічних показників, зовнішньої політики держави, глобалізаційних процесів та конкуренції, а також таких специфічних особливостей галузі як сезонність та залежність від природно-кліматичних умов, зумовлюють необхідність проведення досліджень, вивчення та аналізу даної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню зайнятості населення в аграрному секторі економіки та дослідженню чинників її формування присвячено наукові праці таких вчених, як Попик Л.О., Саблук П.Т., Кукель Г.С., Роледерс В.В., Семчук І.В., Нежид Ю.С., Василішин С.І., Ярова В.В., Железняк А.О., Ткачук А.В. Зокрема, дослідження Попик Л.О. стосуються сутності трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств та розгляду теоретичних аспектів формування дефініції [14]. У працях Саблука П.Т. увага приділена дослідженню факторів впливу на зайнятість населення в сільській місцевості [15]. Кукель Г.С., Роледерс В.В., Семчук І.В. досліджували особливості ринку праці та безробіття в аграрному секторі, виділили особливості зайнятості в сільській місцевості та запропонували заходи щодо диверсифікації сільської економіки [10]. У дослідженні Нежид Ю.С. на основі класифікації чинників формування зайнятості виявлено та здійснено детальну оцінку основних тенденцій формування ефективної зайнятості в аграрному секторі економіки [11]. Василішин С.І., Ярова В.В.,

Железняк А.О. досліджують природний та механічний рух населення України та доводять важливість відродження тваринницької галузі у контексті формування зайнятості селян та розвитку аграрного виробництва [1, с. 46–53]. В роботах Ткачука А.В. розглядається проблема економічної активності та зайнятості населення на селі, запропоновані заходи для врегулювання висвітлених проблем [16].

Однак динаміка розвитку аграрного сектору України та вплив ендегенних та екзогенних чинників зумовлюють необхідність продовження наукових пошуків у даному напрямку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення аналізу рівня зайнятості населення в аграрному секторі економіки України, а також виокремлення напрямів розвитку агросектору, які сприятимуть підвищенню загального рівня зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, ніж переходити до дослідження рівня зайнятості населення в аграрному секторі економіки України, проаналізуємо загальний стан розвитку даного сектору. Україна за результатами 2019-2021рр. знаходиться на першому місці у світовому рейтингу за обсягами виробництва та експорту соняшникової олії та входить в п'ятірку світових лідерів-експортерів зернових культур.

Загальний річний експорт України агропродовольча продукція, з переважаючою часткою рослинництва, формує на 40,7% (2021р.) [8].

Таблиця 1. Частка сільського, лісового та рибного господарства у ВВП України протягом 2017-2021рр., %

Рік	ВВП, у фактичних цінах; млн.грн	Сільське, лісове та рибне господарство	
		у фактичних цінах; млн.грн	частка у ВВП, %
2017	2 983 882,00	303 949,00	10,19
2018	3 560 302,00	360 998,00	10,14
2019	3 978 400,33	356 795,00	8,97
2020	4 222 026,00	393 077,00	9,31
2021	5 459 574,00	580 519,00	10,63

Джерело: [4]

Сільське, лісове та рибне господарства, як окремий вид економічної діяльності у складі валового внутрішнього продукту України, посіли у 2021 році друге місце з часткою 580 519,00 млн. грн або 10,63%. Впродовж 2017-2020 років тримало третю позицію після таких лідируючих видів економічної діяльності як оптова та роздрібна торгівля та переробна промисловість. Починаючи з 2019 року можемо спостерігати позитивну динаміку частки сільського господарства у ВВП країни та прослідкувати зростання у 2021 році на 1,66 в.п. порівняно з 2019 роком.

Праця є важливою сферою життєдіяльності суспільства, що об'єднує в собі соціальний та економічний інтерес. Економічним простором для формування та реалізації попиту та пропозиції робочої сили, а також відображення динаміки зайнятості та безробіття є ринок праці. Трудовий потенціал, який формує ринок праці, є надважливим чинником здійснення ефективної діяльності у всіх секторах економіки. Структурним елементом національного ринку праці є ринок праці аграрного сектору [16].

Науковець Попик Л.О. зазначає, що у сільському господарстві найважливішим елементом виробничого циклу є людські ресурси. За визначенням вченої, трудові ресурси аграрного підприємства - це «працездатна частина сільського населення, яка працювала, може працювати або на даний момент працює на даному підприємстві, яке систематично здійснює виробництво, переробку, реалізацію продовольства рослинного, тваринного чи іншого призначення» [14]. Хоч і специфіка агросектору передбачає серед зайнятих переважаючу частку жителів сільської місцевості, участь у виробництві беруть також і міські жителі.

Серед факторів впливу на зайнятість населення в аграрних підприємствах варто виділити наступні:

- демографічний чинник, який показує прямий зв'язок між зайятістю та загальними показниками відтворення населення; загальну чисельність економічно активного населення;

- обмеження земельних ресурсів придатних до вирощування сільськогосподарських культур;
- обмеження родючості; сезонний характер виробництва (зокрема у рослинництві);
- залежність від природно-кліматичних умов.

Серед факторів впливу на зайнятість населення в сільській місцевості науковець Саблук П.Т. виділяє забезпеченість підприємств, що базуються в селах, землею, сировиною і матеріально-технічними ресурсами, підприємницьку активність сільських жителів і ступінь розвитку підприємницького середовища, розвиненість виробничої і соціальної інфраструктури, потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць та інші [15]. Варто також відмітити обмеженість інвестицій як фактор, що негативно впливає на ведення господарської діяльності в сільській місцевості.

У 2019 році кількість зайнятого населення у сільському господарстві склала 927,9 млрд. осіб або 26,7% від загальної кількості світового населення. Починаючи з 2000р., даний показник зменшився на 16%. Серед країн Європи найбільша кількість зайнятих у сільському господарстві у Румунії - 1,92 млн, Польщі - 1,68 млн, Італії - 1 млн та Литві - 94,6 тис. населення [20].

Частка зайнятих у аграрному секторі протягом 2012-2021рр. тримається у відсотковому діапазоні 17,1-18,2 від загальної кількості зайнятих у країні. Зокрема, прослідковується скорочення загальної кількості зайнятого населення у віці 15-70 років. Станом на 2021 рік кількість зайнятого населення склала 15 610 тис. осіб, що на 3 651,4 тис. осіб або 18,96% менше, ніж у 2012 році (табл.2).

Протягом 2019-2021 років в агросекторі економіки відбулося скорочення кількості зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарствах на 317,7 тис. осіб або на 10,6% у 2021 році проти 2019.

Таблиця 2. Зайняте населення України у віці 15-70 років у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2012-2021 роках, тис. осіб

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021р. у % до 2012р.
Усього зайнято	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3	15610	81,04
Сільське, лісове та рибне господарство, всього	3308,5	3389	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	2721,2	2692,7	81,39
у % до загальної кількості зайнятих	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6	17,7	18,0	18,2	17,1	17,2	X

Джерело: [4]

За даними таблиці 2 частка зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2021 році склала 17,2% від загальної кількості зайнятого населення країни. Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що відсотковий діапазон, що тримається на рівні 17,1-18,2 %, пояснюється зменшенням загальної кількості зайнятого населення країни.

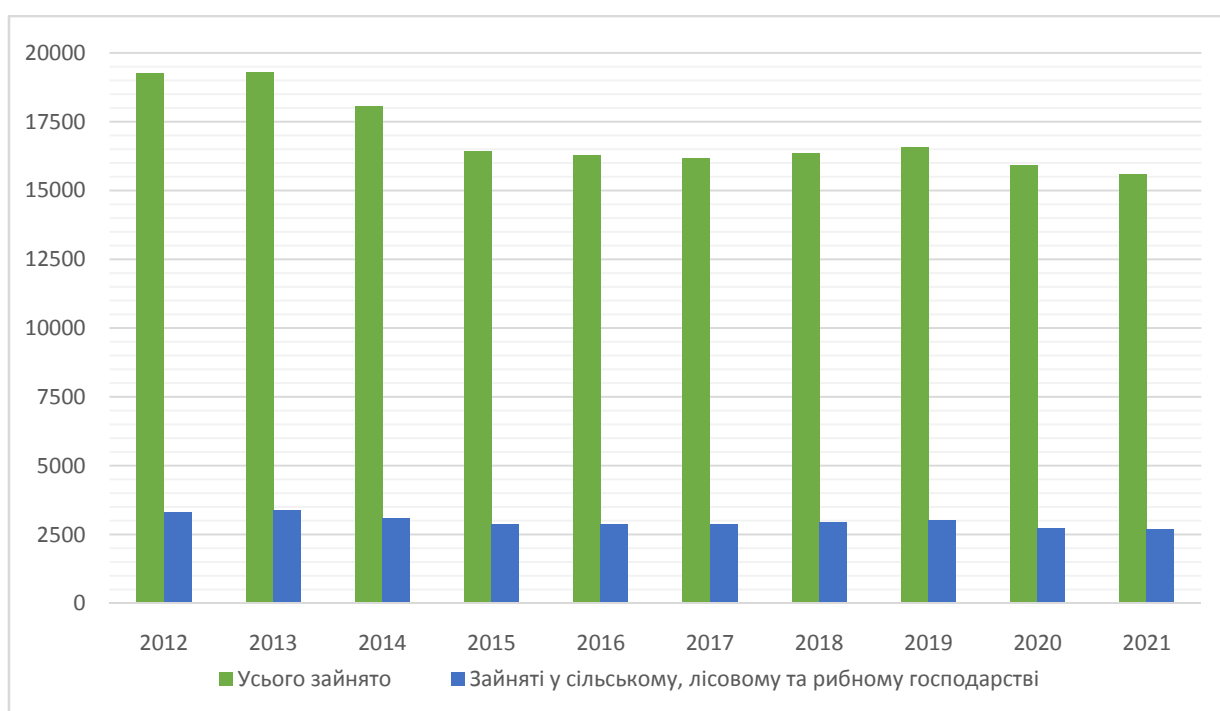

Рис. 1. Зайняте населення України у віці 15-70 років у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2012-2021 роках, тис. осіб

Джерело: розроблено автором за даними [4]

Рисунок 1 візуалізує спадну динаміку кількості зайнятого населення у складі економічно активного населення країни, у тому числі зайнятих у сільському господарстві протягом 2012-2021 рр. За офіційними даними Державної Служби Статистики (ДСС) України у 2021 році кількість зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарствах скоротилася на 18,61 % проти 2012 року, загальна кількість зайнятого населення країни скоротилася на 18,96%.

Загальний рівень безробіття, що існує в країні на даний час, важко оцінити через міграційні процеси та мобілізацію. За різними оцінками аналітиків рівень безробіття оцінюється в межах від 30 до 40%. Варто також зазначити, що повернення населення в Україну сприяє підвищенню рівня показника.

Регіони України характеризуються різними демографічними, соціально-економічними та природними умовами, що пояснює різну ситуацію зайнятості по областях.

Таблиця 3. Зайняте населення України у віці 15-70 років у сільському, лісовому та рибному господарстві по регіонах у 2021 році, тис. осіб

	Всього	Сільське, лісове та рибне господарство	у %		Всього	Сільське, лісове та рибне господарство	у %
Україна	15610	2692,7	х	Україна	15610	2692,7	х
Вінницька	621	198,8	32%	Миколаївська	466,5	129	28%
Волинська	360,2	74,7	21%	Одеська	979,6	148,5	15%
Дніпропетровська	1347	102,5	8%	Полтавська	550,5	120,9	22%
Донецька	697,9	60,4	9%	Рівненська	455,2	78	17%
Житомирська	479,7	66,4	14%	Сумська	444,1	100,6	23%
Закарпатська	483,5	133,2	28%	Тернопільська	389,3	124,6	32%
Запорізька	694,4	114,3	16%	Харківська	1181,1	153,3	13%
Івано-Франківська	543	151,1	28%	Херсонська	424,3	125,9	30%
Київська	745,2	41,3	6%	Хмельницька	492,4	129,7	26%
Кіровоградська	352,9	98	28%	Черкаська	489,1	128,7	26%
Луганська	278,5	36,1	13%	Чернівецька	368,1	102,6	28%
Львівська	1028,7	175,3	17%	Чернігівська	398,6	94,6	24%

Джерело: [4]

Лідируючі показники частки зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві по регіонах у 2021 році мають Вінницька та Тернопільська області - 198,8 та 153,3 тис. осіб відповідно. Найменші показники серед областей мають Київська, Дніпропетровська та Донецька.

Для більшості сільського населення, що залишилося без роботи, основним джерелом отримання доходу та застосування своєї робочої сили є ведення особистого селянського господарства, що входить до категорії неформальної зайнятості. Також підвищенню рівня неформальної зайнятості сприяють фактори виділені науковцем Саблуком П.Т. та загальні специфічні умови притаманні веденню агробізнесу [15].

За даними Державної Служби Статистики (ДСС) України, у 2021 році кількість неформально зайнятого населення у віці від 15 до 70 років досягла 3 018,4 тис. осіб, з яких 45,5 тис. осіб є неформально зайнятими у сільському, лісовому та рибному господарствах [4].

На тлі скорочення чисельності зайнятих на підприємствах аграрного спрямування зростає роль особистих селянських господарств. У структурі доходів сільських мешканців доходи від ведення підсобного господарства є чи не найважливішим джерелом доходів. Варто зазначити, що зосередження основної маси робочої сили у веденні домашнього господарства в селі не є перспективною формою зайнятості в аграрному секторі економіки. Також, розвиток такого виду зайнятості необхідно розглядати як негативний соціальний наслідок безробіття.

За даними Державної Служби Статистики (ДСС) України, кількість безробітного населення країни впродовж 2019-2021 років зростає (табл. 4). Зокрема, у сільській місцевості кількість безробітних, протягом аналізованого періоду, зросла на 17,5%. У порівнянні з міськими жителями, у сільській місцевості кількість безробітних зростає швидшими темпами (табл. 5).

**Таблиця 4. Безробітне населення України за типом місцевості
протягом 2019-2021рр.**

	2019р.		2020р.		2021р.		2021р.у % до 2019 р.
	тис. осіб	у % до робочої сили відповід- ного віку	тис. осіб	у % до робочої сили відповід- ного віку	тис. осіб	у % до робочої сили відповід- ного віку	
Усього	1487,7	8,2	1674,2	9,5	1711,6	9,8	+ 15,1
Міська місцевість	994,8	8,0	1101,0	9,1	1132,2	9,5	+ 13,8
Сільська місцевість	492,9	8,6	573,2	10,3	579,4	10,6	+ 17,5

Джерело: [4]

**Таблиця 5.Зайнятість населення України у віці 15 -70 років за типом
місцевості протягом 2019-2021рр.**

	2019р.		2020р.		2021р.		2021р. у % до 2019р.
	тис. осіб	у % до населення відповід- ного віку	тис. осіб	у % до населення відповід- ного віку	тис. осіб	у % до населення відповід- ного віку	
Усього	16578,3	58,2	15915,3	56,2	15610,0	55,7	-5,8
Міська місцевість	11414,8	59,1	10983,7	57,2	10774,5	56,7	-5,6
Сільська місцевість	5163,5	56,2	4931,6	54,1	4835,5	53,6	-6,4

Джерело: [4]

Кількість зайнятого населення України скоротилася протягом 2019-2021рр. на 5,8%. У сільській місцевості скорочення даного показника відбулося на 6,4%.

Загрозу для ринку праці України становить посилення міграційних процесів. Частина сільського населення у пошуку доходів виїжджає за кордон. Відтак популярністю серед українців користуються сезонні заробітки, де, в основному, задіяна важка фізична праця. В той самий час в Україні, наприклад, занепадає галузь тваринництва та недостатньо використовується наявний потенціал для вирощування плодово-ягідних культур. Станом на 2019 рік, налічувалося 3,2 млн трудових мігрантів. В

окремі періоди, під час сезонних робіт, кількість мігрантів зростала до 7-9 млн [17]. Протягом наступних 2020-2021 років збільшення кількості мігрантів не спостерігалось, причиною цього стала, зокрема, пандемія Covid-19 та закриття кордонів.

Протягом 1990-2020 років виробництво плодових, ягідних та баштанних культур в Україні скоротилося з 4,5 млн т до 2,8 млн т, або майже на 38%. За останні 10 років експорт скоротився до 156 тис т з 214 тис т, тобто на 73%, тоді як імпорт перевищує експорт у кілька разів. Однак, попит на зовнішньому ринку на продукцію плодових та ягідних культур зростає, про що свідчить збільшення експорту останніми роками [9].

Виробництво такої сільськогосподарської продукції визначається високою трудомісткістю, а отже необхідністю залучення додаткових трудових ресурсів. Скорочення обсягів виробництва плодових, ягідних та баштанних культур в Україні стало одним із факторів збільшення числа безробітних, зокрема, у сільській місцевості. Це частково пояснює популяризацію сезонних робіт за кордоном та трудової міграції населення.

Трудомісткою галуззю сільського господарства, здатною забезпечити зайнятість протягом року, є тваринництво. Але протягом 1990-2020 рр. спостерігається стрімке зниження виробництва м'яса, зокрема свинини - на 56%, яловичини та телятини - на 83%. Водночас виробництво м'яса птиці зросло на 98%. У 2020 році у структурі м'ясовиробництва м'ясо птиці займає 57% [9].

Тваринництво, як і галузь рослинництва, формує продовольчу безпеку країни, тому має залишатися пріоритетним напрямком розвитку для держави. Також розвиток тваринницької галузі формує додаткові робочі місця, сприяє розвитку ринку кормовиробництва та ветеринарного захисту, чим впливає на підвищення рівня зайнятості в цілому по країні та в сільській місцевості зокрема.

У світі загальноприйнято вважати Україну промислово-аграрною країною з переважанням виробництва сировини. Переважання в експорті

сировини руйнує потенціал нашої країни як виробника готової продукції, розвиваючи та збагачуючи економіки інших країн. Основою економічного розвитку країни є додана вартість, що створюється у процесі виробництва. Розвиток виробництва якісної готової продукції, зокрема, в аграрному секторі, дозволить стабілізувати економічну ситуацію України у повоєнний період. Створення відповідних умов у країні сприятиме залученню інвестицій, розробці та застосуванню новітніх технологій.

Результати проведеного у 2021 році маркетингового дослідження фахівцями державної програми "Велика агропереробка" по 5 експортних агрокультурах свідчать, що у разі їх глибокої переробки економіка України матиме такі результати: частку доданої вартості в агровиробництві до 28%; експортну виручку до \$41 млрд на рік (це +\$30 млрд); на 55 млрд грн податкового надходження щороку; збільшення робочих місць на 26,5 тисяч у секторі; додатковий приріст ВВП на 5% в рік [2].

Також великий потенціал трансформації мають галузі тваринництва, ягідництва та виробництва нішевих культур тощо. Розвиток виробництва в Україні здатний пригальмувати міграційні процеси населення до країн з розвиненою економікою.

Також одним із напрямків підвищення загального рівня зайнятості у агросекторі є розвиток «зелених» біотехнологій. Дані технології є відносно новими для України і знаходяться на початковій стадії свого становлення і розвитку. На тлі складної соціально-політичної ситуації в Україні та світі питання відновлювальної економіки набуло надважливого та пріоритетного значення. Запровадження агропромислових біотехнологій є новим етапом розвитку агросектору, що вже позитивно впливає на зайнятість та підвищення економічного добробуту населення, а також, враховуючи наявні сировинні ресурси, створює сприятливий клімат для інвестицій в Україні. За даними Global Marketing Insights розмір ринку біотехнологій у 2020 році оцінювався приблизно у 498 млрд дол. та, як прогнозують, показник сукупного річного темпу зростання (CAGR) складе понад 9,8% протягом

2021-2027 років. Серед стимуляторів зростання ринку зазначається підвищення попиту на органічну продукцію сільського господарства та поширення застосування біотехнологій у інших промислових секторах через екстенсивний характер [19].

Війна, яку розв'язала Російська Федерація проти України, спричинила руйнування інфраструктури країни та масові трагедії серед мирного населення. Продовження ведення воєнних дій на території країни та загострення соціально-політичної ситуації відтерміновує відновлення показників розвитку держави до довоєнного рівня, на роки пророкуючи продовольчу кризу світового рівня.

За даними Огляду збитків від війни в сільському господарстві України [12] сума пошкоджень станом на 15 вересня 2022 року склала 6,6 млрд дол США або 23 % від всієї вартості активів в українському сільському господарстві. У структурі пошкоджень найбільшу частку, 44%, має категорія сільськогосподарської техніки, 28% - вироблена продукція, 16% - складські приміщення, 6% - тваринництво та бджільництво, 5% - багаторічні культури та 1% - фактори виробництва. За регіональним розподілом збитків у сільському господарстві України найбільше постраждали Луганська, Донецька, Харківська, Херсонська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Чернігівська та Сумська [12].

Непрямі втрати від війни в сільському господарстві України [13] оцінюються у 34,25 млрд дол. США. Як свідчать дані Огляду, ключовими драйверами втрат є зниження внутрішніх цін через порушення експорту, зростання втрат через зниження виробництва продукції рослинництва у 2022 році та втрати озимих у 2023 році [13].

Втрати агросектору, особливо в тих регіонах, де ведуться активні бойові дії, супроводжуються масовим вивільненням робочих місць у зв'язку з неможливим веденням сільськогосподарської діяльності та вимушеною міграцією населення.

У період з 2011 по 2021 роки з України виїхали та не повернулися більше 3 млн громадян [7]. Повномасштабне вторгнення, розпочате росією проти України у лютому 2022 року, змусило українців масово залишати територію своєї держави. Причинами такого масового переїзду українцями за кордон 2022 року стали пошук допомоги, захисту, безпеки та отримання притулку.

Міграція, зниження економічної активності, припинення функціонування безлічі підприємств та установ, руйнування – такі наслідки вторгнення Російської Федерації на територію України.

Через загострення військово-політичної ситуації втрачає роботу, а значить і дохід, все більше українців. Враховуючи масштаби руйнувань, що спричинила країна-агресор, відновлення робочих місць на довоєнному рівні може потребувати років.

Відновлення та розвиток такої стратегічної галузі як аграрний сектор економіки має великий потенціал для залучення робочої сили, що особливо важливо у повоєнний період.

У період військових дій на території країни для стримання безробіття необхідним є застосування програм по залученню вільних робочих рук на виробництво продукції аграрного спрямування. Специфіка розташування агропідприємств сприяє рівномірному розміщенню трудових ресурсів по країні, впливаючи на зменшення урбанізації та безробіття. Поштовхом до збільшення вакансій у сільському господарстві може стати державна підтримка мікро-, малого та середнього бізнесу за допомогою програм субсидіювання.

Висновки. Трудові ресурси мають важливе значення в питаннях ефективного розвитку аграрного сектору, адже виробничий процес напряду залежить від навиків, умінь та кваліфікації працівників. Від трудових ресурсів залежать кінцеві результати діяльності підприємств, ефективність виробництва та доходи. Розвиток аграрного сектору економіки сприяє підвищенню рівня зайнятості та підвищенню рівня життя населення.

Дослідження показало, що протягом 2012-2021 років загальна кількість зайнятого населення країни скоротилася на 18,96%, в сільському, лісовому та рибному господарствах відбулося скорочення кількості зайнятого населення на 18,61%. Протягом 2019-2021 років скорочення кількості зайнятих за даним видом економічної діяльності відбулося на 10,6%. Частка зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2021 році склала 17,2% від загальної кількості зайнятого населення країни. Лідируючі показники за часткою зайнятого населення у агросекторі по регіонах у 2021 році мають Вінницька та Тернопільська області. Найменші показники серед областей мають Київська, Дніпропетровська та Донецька. У 2021 році кількість населення у віці від 15 до 70 років, неформально зайнятого у сільському, лісовому та рибному господарствах, склала 45,5 тис. осіб. Протягом 2019-2021 років кількість безробітних у сільській місцевості зросла на 17,5%, а кількість зайнятого населення скоротилася на 6,4%.

Збільшення показників безробіття в аграрному секторі економіки України частково пояснюється зниженням виробництва протягом 1990-2020 років продукції тваринництва, плодових, ягідних та баштанних культур, а також переважанням продукування сировини.

Розвиток переробної галузі та виробництво готової якісної агропродукції, а також розвиток «зелених» біотехнологій дозволить зміцнити економіку країни, зокрема створити нові робочі місця та покращити добробут населення.

Крім того, військові дії в Україні, викликані повномасштабним вторгненням росії в лютому 2022 року, загострили проблему безробіття та міграції населення. Задля збереження, а також відновлення та подальшого розвитку економіки держави у воєнний та повоєнний періоди питання підвищення рівня зайнятості та створення нових робочих місць є пріоритетним.

Розвиток такої стратегічної галузі, як аграрний сектор має широкі можливості для сприяння швидкого відновлення економіки та може

виступати засобом вирішення проблеми зайнятості у сільському господарстві, що є важливою передумовою для підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва та рівня задоволення матеріальних потреб населення України.

Література

1. Василішин С. І., Ярова В. В., Железняк А. О. Актуальні питання зайнятості населення сільських територій України. *Економіка та держава*. 2022. № 6. С. 46-53. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.6.46.
2. Велика агропереробка: як збільшити додану вартість в агросекторі. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/> (дата звернення: 20.11.2022).
3. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/>
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Дзяб'як Г. Підсумки року війни: як змінилася структура посівів, основні виклики та висновки. *GrowHow*. 2022. URL: <https://www.growhow.in.ua/pidsumky-roku-viyny-iak-zminylasia-struktura-posiviv-osnovni-vyklyky-ta-vysnovky/> (дата звернення: 25.11.2022).
6. Духницький Б. У 2021 році Україна зберегла і посилила більшість власних позицій на світових ринках агропродовольчої продукції. *ННЦ "Інститут аграрної економіки"*. 2022. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3386-u-2021-rotsi-ukrayina-zberehla-i-posylyla-bilshist-vlasnykh-pozytsiy-na-svitovykh-rynkakh-ahroprodovolchoyi-produktsiyi-bohdan-dukhnytskyi.html>.
7. За 11 років з України виїхали та не повернулися майже 3,3 млн громадян. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/migration-2021> (дата звернення: 26.11.2022).
8. За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г продукції та продовольчих товарів. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshilazovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko>. (дата звернення: 26.11.2022).

9. Інфографічний довідник “Агробізнес України 2020/2021”. Агробізнес України. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2021/>.
10. Кукель Г.С., Роледерс В.В., Семчук І.В. Оцінка зайнятості в сільському господарстві України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1(75). С. 47-51. DOI: 10.32782/2520-2200/2020-1-30
11. Нежид Ю. С. Зайнятість в аграрному секторі економіки: економічна сутність та чинники формування. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (1). С. 65—70. DOI: 10.32782/2520-2200/2019-4-10
12. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск. *Центр досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки (KSE Агроцентр)*. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Damages_report_issue2_ua-1.pdf
13. Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск. *Центр досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки (KSE Агроцентр)*. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Losses_report_issue2_ua.pdf
14. Попик Л.О. Сутність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств: теоретичні аспекти формування дефініції. URL: http://nnibm.at.ua/library/visniki/vesnik_126.pdf#page=260
15. Саблук П.Т. Наукові агроекономічні дослідження в інтересах активізації росту АПВ і сільських територій. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 19-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_5
16. Ткачук А.В. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного ринку праці. *Економіка АПК*. 2019. № 7 С. 6. URL: https://web.archive.org/web/20210427064609id_/http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/07/eapk_2019_7_p_6_13.pdf
17. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. / URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 26.11.2022).

18. 8 billion strong – infinite possibilities for people and planet. *United Nations*. 2022. URL: <https://www.un.org/en/desa/8-billion-strong-infinite-possibilities-people-and-planet> (дата звернення: 05.12.2022.)
19. Biotechnology Market Size. *Global Market Insights*. URL: <https://www.gminsights.com/industry-analysis/biotechnology-market> (дата звернення: 22.11.2022)
20. Employment in agriculture. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture> (дата звернення: 24.11.2022)
21. OECD FAO Agricultural Outlook 2022-2031. 2022. URL: <https://www.fao.org/3/cc0308en/cc0308en.pdf> (дата звернення: 30.11.2022)

References

1. Vasylishyn, S.I. Yarova, V.V. and Zhelezniak, A.O. (2022), “Current issues of employment of the population of rural areas of Ukraine”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 46-53. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.6.46.
2. *Ekonomichna pravda* (2022), “Large-scale agricultural processing: how to increase added value in the agricultural sector”, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/> (Accessed 20.11.2022).
3. State Fiscal Service of Ukraine (2022), available at: <https://customs.gov.ua/> (Accessed 30.11.2022).
4. State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30.11.2022).
5. Dziab'iak, H. (2022), “Results of the war year: how the structure of crops changed, the main challenges and conclusions”, available at: <https://www.growhow.in.ua/pidsumky-roku-viyny-iak-zminylasia-struktura-posiviv-osnovni-vyklyky-ta-vysnovky/> (Accessed 25.11.2022).
6. Dukhnyts'kyj, B. (2022), “In 2021, Ukraine preserved and strengthened most of its own positions on the world markets of agri-food products”, available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3386-u-2021-rotsi-ukrayina-zberehla-i-posylyla-bilshist-vlasnykh-pozytsiy-na-svitovykh-rynkakh-ahroprodovolchoyi-produktsiyi-bohdan-dukhnytskyi.html> (Accessed 30.11.2022).

7. opendatabot (2021), "In 11 years, almost 3.3 million citizens left Ukraine and did not return", available at: <https://opendatabot.ua/analytics/migration-2021> (Accessed 26.11.2022).
8. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), "In 2021, Ukraine increased foreign trade turnover of agricultural products and food products", available at: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshilazovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (Accessed 26.11.2022).
9. Ahrobiznes Ukrainy (2022), "Infographic guide "Agribusiness of Ukraine 2020/2021"", available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2021/> (Accessed 30.11.2022).
10. Kukel', H.S. Roleders, V.V. and Semchuk, I.V. (2020), "Estimation of employment in agriculture of Ukraine", Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 1 (75), pp. 47-51. DOI: 10.32782/2520-2200/2020-1-30
11. Nezhyd, Yu.S. (2019), "Employment in the agrarian sector of economy: economic essence and formation factors", Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, vol. 4 (1), pp. 65-70. DOI: 10.32782/2520-2200/2019-4-10
12. KSE Ahrotsentr (2022), "Review of damage from the war in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment. The second release", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Damages_report_issue2_ua-1.pdf (Accessed 30.11.2022).
13. KSE Ahrotsentr (2022), "Review of indirect losses from the war in the agriculture of Ukraine. The second release", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Losses_report_issue2_ua.pdf (Accessed 30.11.2022).
14. Popyk, L.O. (2012), "The essence of labor resources of agricultural enterprises: theoretical aspects of definition formation", available at: http://nnibm.at.ua/library/visniki/vesnik_126.pdf#page=260 (Accessed 30.11.2022).
15. Sabluk, P.T. (2017), "Scientific agro-economic research in the interests of revitalizing the growth of APV and rural areas", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 19-23, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_5 (Accessed 30.11.2022).
16. Tkachuk A.V. (2019), "Current state and development trends of the agrarian labour market", Ekonomika APK, vol. 7, p. 6, available at:

https://web.archive.org/web/20210427064609id_/http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/07/eapk_2019_7_p_6_13.pdf (Accessed 30.11.2022).

17. slovoidilo (2021), “Labor migration: how many Ukrainians worked abroad in 2019-2021”, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (Accessed 26.11.2022).

18. United Nations (2022), “8 billion strong – infinite possibilities for people and planet ”, available at: <https://www.un.org/en/desa/8-billion-strong-infinite-possibilities-people-and-planet> (Accessed 05.12.2022).

19. Global Market Insights (2022), “Biotechnology Market Size”, available at: <https://www.gminsights.com/industry-analysis/biotechnology-market> (Accessed 22.11.2022).

20. Our World in Data (2022), “ Employment in agriculture ”, available at: <https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture> (Accessed 24.11.2022).

21. FAO (2022), “OECD FAO Agricultural Outlook 2022-2031”, available at: <https://www.fao.org/3/cc0308en/cc0308en.pdf> (Accessed 30.11.2022).

Стаття надійшла до редакції 16.02.2023 р.